

30 RÅD FÖR DEN SOM VILL SKRIVA ENKELT OCH SANT

Det finns flera skillnader mellan den som skriver fiktion och den som skriver icke-fiktion, det vill säga sakprosa. Den viktigaste handlar om frihet. Romanförfattaren har full frihet att uppfinna både människor och handling, medan den som skriver ett reportage, en biografi eller en forskningsrapport utifrån egna erfarenheter och minnen har sin frihet kringskuren. Verkligheten sätter en gräns mellan vad som kan sägas och vad som inte kan sägas. Det man berättar ska, kort sagt, vara sant.

Sanningskriteriet innebär att det finns en osäkerhet i det skrivna. I sin bok om uppväxten i det kommunistiska Albanien, *Fri*, påstår författaren Lea Ypi att hon aldrig hade funderat på vad som menas med friheten, alltså den politiska friheten, förrän dagen då hon kramade Stalin. Det kan vi vara rätt säkra på – vem ska kunna bevisa motsatsen? – men när hon fortsätter med att berätta om replikväxlingen om Stalin i klassrummet, replik på replik, undrar man hur hon kan minnas det. En liknande scen i en roman om en flickas uppväxt i Albanien väcker inte en sådan fråga. När Svetlana Aleksijevitj, i min intervju med henne, säger att hon skriver om känslor och att händelser inte är det viktiga glider hon förbi problemet. Händelser, det vill säga handling, utgör ju fundamentet i berättelser, påhittade eller ej, vilket redan Aristoteles påpekade:

Ty lycka och olycka ligger i handling, och tragedins syfte är inte att skildra egenskaper hos människor, utan en handling, och till karaktären är människorna så eller så, men lyckliga och olyckliga blir de efter sina handlingar.

Jag borde naturligtvis ha frågat henne om det här.

När hon påstår att människor ofta är bra på att berätta ”men när de ska skriva blir det betydligt mindre intressant” håller jag med henne. Det är svårt att skriva, även om sådant man varit med om; det är svårt att skriva enkelt. De rätta orden vill inte infinna sig, formuleringar känns plötsligt tunga, en osäkerhet smyger sig på: Vad hände *egentligen*? En högtidlighet inför det skrivna ställer sig i vägen för infallen, spontaniteten, känslan som var. Att få ner sin historia på papper gör att man kan få

syn på vad som hänt, bättre begripa vad man varit med om, men historier som livet skriver skrivs inte av sig självt.

1. *Följ ditt hjärta.* Journaliststudenter som funderar på att börja frilansa frågar mig ibland om vad de ska inrikta sig på, här mitt svar. Vad är du själv intresserad av? Vad är du nyfiken på? När jag själv började frilansa efter att ha varit anställd under några år reste jag till Afghanistan. Det var hösten 1981, under Sovjets ockupation. Varför Afghanistan? Därför att jag varit där förut, som tjugoåring, hade rest genom landet på väg till och från Indien; inget land under resan genom Asien hade gjort mig så nyfiken. Under kriget var Afghanistan extremt svårbevaktat men varför skulle inte jag kunna ta mig in, andra hade lyckats. Jag tog mig in, kom tillbaka, skrev artiklar och en bok, min debut. Det blev flera resor, flera artiklar, böcker.

När man ska välja bland sådant man varit med om, en massa händelser, kanske dramatiska, bör man gå till sig själv och ställa frågor som: Vad väcker det starkaste engagemanget? Vad vill jag att andra ska få veta? Vad grubblar jag på? Vad känns svårt att skriva om; sådant jag inte riktigt vågar sätta ord på? Här börjar resan mot det inre, den unika historien.

Det egna intresset, engagemanget, blir en motor när det går som trögast, känns mest motigt, problemen olösliga – för så känns det ibland, rätt ofta.

2. *Man kan skriva vad som helst bara man blir trodd.* Gabriel García Márquez skrev det. Han fick Nobelpriset i litteratur för det han skrev och han skrev inte bara romaner: han skrev om presidentens frisör, om en dramatisk kidnappning och om att överleva ensam på havet i tio dagar, utan mat och vatten.

I exaktheten ligger trovärdigheten, konkretionen, det som hjälper läsaren att fångas av berättelsen, sådant som till och med går att kontrollera: Tidpunkten. Platsen.

Personerna. Händelserna. Orsakerna. Det vill säga de gamla kumpanerna När? Var? Vem? Vad? Hur?

3. *Detaljen ger besked.* Den är slutgiltig, odiskutabel. Den öppnar landskapet för läsaren, fångar stämningen, klär en person. Situationen blir påtaglig, sammanhanget tydligt. "En liten detalj kan ha kraft nog att bli den största metaforen", säger den polska reportern Hanna Krall som beskrivit bakelser, glass och sodavatten, angett gatuadresser och brödrapars klädsel i detalj för att levandegöra det judiska samhälle

som förintades i Polen. Betydelsen ligger i precisionen: våra egna erfarenheter styr oss i en bestämd riktning genom konkretionen. Vi kan dra egna slutsatser, blir på så sätt engagerade.

4. *Minnet är bedrägligt.* Jag intervjuade en gång en före detta officer som varit inblandad i en spionhistoria. Han hade känt den dömd och jag träffade honom för att ställa några frågor om eventuella medhjälpare, vilket polisen misstänkt. Nu berättade han om ett möte han varit med på, omgärdat med största sekretess, och om hur han efteråt förlorat sin portfölj med hemliga handlingar – vilket han blivit dömd för. Det fanns anledning, menade han, att någon på mötet tipsat östsidan om portföljen – han hade gjort vissa observationer – och om jag kunde ta reda på vilka som varit med på mötet skulle jag eventuellt kunna hitta en misstänkt medhjälpare. Innan jag gick vidare kollade jag domen och hittade en annan historia. Den hade ingenting med öst att göra. Officeren ljög inte, han berättade en historia. Denna skamfläck i hans karriär hade med åren förvandlats till en spännande historia. Så snart vi börjar berätta något vi varit med om har vi börjat avlägsna oss från själva händelsen, en berättelse tar form och vi får allt svårare att veta vad som egentligen hände. Även våra egna minnen måste alltså undersökas.

Därför: anteckna, skriv dagbok, under resans gång. Skriv ner allt – vardagliga händelser, samtal, intermezzon, personers utseenden och klädsel, miljöer, dofter, matpriser, tankar ... – eftersom du inte vet vad som kan komma till nytta när saken ska nedskrivs, definitivt inte minns allt, minns inte rätt.

5. *Sök i arkiven.* På Riksarkivet hittar man personers och organisationers arkiv, Säpos historiska arkiv, UD:s arkiv, Krigsarkivet med mera. Från landsarkiven beställer jag släktutredningar, där hittar jag även fastighets- och mantalslängder, äldre brottmålsakter. På kommunarkiv har jag hittat elevförteckningar, betygs- och examenskataloger, auktionsprotokoll, avlöningsjournaler. På Falu tingsrätt satt jag flera månader med brottmålsakter ur arkivet för att kunna skriva *När knarket kom till stan*. På Stockholms stadsarkiv hittade jag den försvunne Bosse Janssons studentuppsats. Kungliga biblioteket har det mesta som tryckts i Sverige. Arbetarrörelsen arkiv har det mesta som rör dess historia, glöm heller inte folkrorelsearkiven runt om i landet. Centrum för näringslivshistoria har jag besökt flera gånger.

Håll dig väl med arkivpersonalen. Fråga dem om allt, gör som de säger. Du kan få hjälp som du inte visste fanns att få.

Anteckna för hand. Man kommer bättre ihåg vad man skrivit eftersom handrörelsen graverar minnesspår i hjärnan, det går långsammare än att skriva på dator, vi hinner fundera medan vi formerar bokstäverna. Dessutom stör man inte grannarna i läsesalen.

6. *Läs dagstidningar*. För att få grepp om en epok och en plats finns inget bättre verktyg. Ingenting fångar känslan av tiden och rummet bättre än de små och stora händelser som skildras på nyhets-, ledar- och sportsidor, debatt- och insändarsidor, i stads- och kommunfullmäktigereferat. Ur mitt kollegieblock, år 1916, platsen Jönköping (för en bok jag håller på med): Vad kostar det att telefonera? Avgiftsfria samtal: Bankeryd, Barnarp, Bottnaryd etc. 10 öre/period: Nässjö, Tidaholm, Ulricehamn. (...) Fotogenbrist. Linoljan dyrare. Betydande prisstegringar på elektriskt material. Stadsläkare O Lundbergs rapport om sjukdomsfall 5-12/3: kikhosta 4, influensa 10, akut lunginflammation 3, akut katarr i luftstrupe och luftrör 26. Vattenklossettsystemet debatteras i stadsfullmäktige; hälsovårdsnämnden och drätselkammaren vill inrätta vattenklosetter i vissa fastigheter, röster höjs mot förslaget: Varför så bråttom när tunnsystemet fungerar tillfredsställande? Vad kostar det? Hur långt ut måste rören dras i Vättern? (Tänk på badhuset.) 30-9 för dk:s förslag. Hälsovådliga bostäder kan inte utdömas p.g.a. bostadsbristen. Stadsparken livligt besökt framför allt av arbetare med familjer. Om söndagsförmiddagarna dock grupper av unga herrar "som med cigarettröken behagligt - och med en viss tillfredsställelse - utslunga några 'djävlar, fan och hälvitte', säkert utan ond avsikt, mer ett sätt att underlätta tankeutbytet". Den nya klaffbron över kanalen mellan Munksjön och Vättern, i folkmun "bron som aldrig blir färdig", ska inom 6 veckor vara på plats. Nervositet om vedtillgången till vintern.

Också språket går att fånga genom dagstidningarna.

7. *Glöm inte annonserna*. Där lever stadens kultur- och nöjesliv: biografier, teatrar, föredrag, danstillställningar och så vidare. Där lever näringslivet. För att skildra Sala under tjugooch-trettioalet läste jag annonser och kunde berätta att staden hade fyra herrekiperingar, tolv damekiperingar, ett tiotal skobutiker, tre hatt- och mössaffärer, Selma Beckers Skinn- och Rålädersaffär, G.F. Bennanders Skrädderiaffär och så

vidare. Speceriaffärer fanns i så gott som alla kvarter; några specialiserade, de flesta med bredare sortiment, till exempel J.W. Unger på Rådhusgatan med "Extra fina kaffeblandningar, konserver, frukter, specerier", K.A. Andersson kolonialvarufirma med eget kafferosteri, märket Olympic, den första i staden med stort och odelat skyltfönster.

8. *Glöm inte radannonserna.* I Stig Wennerströms fickalmanacka för 1963 finns en anteckning 16/2: "Köp Östersunds-Posten". I Ö-P den dagen finns ingen artikel som hade med hans arbete eller intressen att göra, däremot en tvåradig annons under DIVERSE:

Svar till E. 4.

E.4. på väg.

En god vän sa till mig att jag måste ju kolla tidningens annonser både före och efter det datumet. Nu hittade jag ytterligare sju annonser med likalydande innehåll. Annonserna gick polisen förbi. Spionen Wennerström kommunicerade alltså med någon genom tidningen.

9. *Ta reda på vilket väder det var.* SMHI:s webbtjänst "Hur var vädret?" visar temperaturen en viss dag på åttiotalet platser. Man kan kontakta SMHI för att få veta mer. Dagstidningar förstås. Jag skriver om en person född i början av december 1945 i Östersund och genom Östersunds-Posten får jag veta att julsmyllningen genomfördes i det mest praktfulla vinterväder med lagom kyla och ett lätt snöfall "som pudrade gatornas glittrande girlangskrud". Någon dag senare försvårade kraftiga nordvästvindar färjetrafiken vid Vallsundet. Storsjön låg isbelagd efter ett kraftigt temperaturfall. Så kan man sätta färg på det skrivna, få en känsla av dessa dagar i början av december 1945.

10. *Bouppteckningar kan avslöja livslögner.* I Sverker Åströms självbiografi skriver han mycket kort om fadern:

Min pappa fick studera och blev advokat i Uppsala. Det gick bra för honom under 20-talet med år 1930 inträffade den dubbla katastrofen.

Han dog och Kreugerkraschen gjorde familjen totalt medellös.

Bouppteckningen efter John Åström summerar en skuld på 1,3 miljoner kronor (38,2 miljoner i dagens penningvärde). Skulderna var till både banker och privatpersoner. Han avled i juli 1930, två år före Kreugerkraschen.

11. *Ett brev kan betyda så mycket.* I *Minnen av minnet* berättar Maria Stepanova om sin pappa som deltagit i bygget av en rymdfarkost i Kazakstan på sextiotalet och skrivit brev till föräldrarna om sina upplevelser. Han liftar till en fest med ett gäng geologer från Moskva, grälar med förmannen om ett skjul, försöker förgäves tämja en räv, frågar i ett brev om det kanske går att skicka en revolver med posten om man lindar in den i en pälsjacka. Under de varma nätterna sover de under ett uppspänt, fuktigt lakan. Dessa brev tänker hon använda i sin bok om den svårfångade släkt hon försöker fånga.

Hon skriver av breven, skickar filen till sin far och frågar om hon får citera dem i boken. Nej. Inte ens det om räven? Inte ens det om räven. Hon blir arg, ser sin skildring av dessa raska gossar som bygger socialismen i öknen falla sönder. Breven passar så bra i berättelsen om sextiotalet, denna berättelse om rymdprojekt och nybrutna marker och redigt folk. Hon lyckas inte övertala honom. De grälar. Förstår du inte, säger han när de lugnat ner sig, förstår du inte att jag skrev breven för att underhålla och glädja föräldrarna. Det han minns var varken räven eller liftan med geologerna utan smutsen, ledan, supandet, tjuveriet och roffandet. Allt det han skrev hem var falskt, förljuget, ägnat att roa, att inte oroa.

12. *Läs så mycket du kan.* Jon Krakauer, som bland annat skrivit *In i vildmarken* och *Tunn luft*, har sagt att han lärde sig skriva genom att läsa författare av alla slag, läsa dem uppmärksam: så snart han kom till ett stycke som "tog andan ur mig" läste han det om och om igen för att försöka förstå vari hemligheten låg. Han fick sina favoritförfattare och läste dem extra noga, noterade hur de började och avslutade en historia, vad de själva läste, hur de arbetade. Läs bara de döda författarna, manade Hemingway; klassikerna som överlevt. Joan Didion berättade att hon lärde sig att skriva genom att skriva av Hemingways noveller: "han lärde mig hur meningar fungerar." På köpet lärde hon sig att skriva maskin. Själv läser jag helst noveller, inte minst för språkets skull, förtätningen. Just nu Gogols Petersburgsnoveller, före det Louise Kennedys *The end of the world is a Cul de Sac*, en debut från 2021.

13. *Åk buss eller tåg, i nödfall flyg.* Då finns det tid att läsa och skriva, fundera, förbereda sig. Då kan man betrakta omgivningen, lära känna människorna bättre. "Jag tycker inget i underhållning går upp mot en riktigt bra och lång kö eller en

lagom packad spårvagnsplattform och ingen uppgift angelägnare än att avge rapporter därifrån”, tyckte Jan Olof Olsson, signaturen Jolo.

14. *Intervjuer görs ansikte mot ansikte.* En gång reste jag hela vägen till Sydney för att intervjua en person. Det var det värt. Eftersom intervjun både är central för den som vill veta mer och egendomlig i detta att två främlingar möts där den ena ska krypa in på skinnet på den andre och den andre inte har bett om att bli utfrågad – det här handlar nu inte om bok-, skiv- och filmsläpp, presskonferenser – är den mänskliga kontakten central, vilken, som alla vet, bäst sker i ett levande möte. Då är det inte bara frågorna som ska ställas, omedelbart, då finns tid för småprat som får oss båda att slappna av, för betraktelser av person och miljö, stunder av vila mellan obekväma frågor, känslomättade svar.

Bandspelare eller inte? Jag kan bara säga som det är: att jag har bandspelare vid intervjuer med indiska nationalekonomer på engelska, filosofer och Leif G.W. Persson. I första fallet därför att de pratar fort på ett främmande språk om något jag inte begriper, i andra fallet på grund av den höga abstraktionsnivån och i tredje fallet för att jag ville fånga hans ton i min text. Annars har jag block och penna: sällan i vägen för den mänskliga kontakten; jag lyssnar bättre när jag måste vara på hugget; jag kan sålla bland svaren redan under intervjun. Dessutom hinner jag skriva upp sådant som utseende och klädsel, rummet vi sitter i. (Ibland ställer jag frågor jag redan vet svaret på för att få tid till det.)

Ska man berätta något om sig själv, egna erfarenheter av det man pratar om? Varför inte? Två flöden blir till ett samtal.

15. *Första frågan är viktigast.* Den kan bryta isen. Ibland börjar jag med något så allmänt som ”Hur lärde ni känna varandra?” eller ”Vad minns du av din pappa?” eller ”Vad hände egentligen?”. Då får den andre bestämma färdriktningen, själv följer jag med, hakar tag där det passar sig med nya, mer detaljerade frågor. Andra gånger har jag skrivit upp mina frågor i tur och ordning, sådant jag vill veta, konkret. Då kan jag börja med: ”När bildades klubben?” eller ”Var bodde du när det hände?” eller, en chanstagnung, ”Du verkar vara i ett evigt kristillstånd i förhållande till ditt jobb?”.

16. *Krångla inte till det.* Vissa frågor kan vara svåra att ställa, sådant som rör brott, politik, död, sjukdomar, snedsprång. Vissa saker har man inte med att göra, gott så,

men är det något som hör till saken, av betydelse, se då för guds skull till att gå rakt på sak. Be inte om ursäkt för att du frågar; fråga.

17. *Var inte rädd för tystnad.* Ibland dröjer ett svar; den andre vet inte om hon ska svara, vad hon ska svara, hur hon ska svara. Vänta, ta det lugnt. Till sist är det hon som bryter tystnaden, på ett eller annat sätt.

18. *Tacka för samtalet, stoppa på dig block och penna men res dig inte riktigt än.* Det kommer mer. Sådant som den andre inte tänkt säga, men nu, när allt är över, när vi kan slappna av, kanske dricka en påtår, ta en kaka till, kommer ytterligare något. Det har hänt att jag suttit kvar ännu en halvtimme, frågat till sist: Har du något emot att jag antecknar det här? Nej.

19. *Kom tillbaka.* Jag träffade en man, nu pensionär, som varit med och spanat på Stig Wennerström, under flera år. Det var det enda jag visste när jag ringde på dörren. Det var väl det enda han berättade. Jag tackade för kaffet, bad att få komma tillbaka. Det fick jag så gärna. Nästa gång berättade han lite mer, också något om sig själv, saker jag inte visste. Det kom att bli sex eller sju möten; sista gången tog han mig med på en promenad genom Stockholm: från Engelbrektsgatan och ner på Birger Jarlsgatan, in på Biblioteksgatan, genom Kungsträdgården och fram till Fredsgatan 10, det vill säga den väg Wennerström tog sin sista kväll i frihet, med min sagesman och en kollega hack i häl. Det behöver inte vara så dramatiskt, den andre har bara inte bestämt sig för om hon ska lita på dig. Nästa gång bestämmer hon sig och du får flera händelser, flera detaljer, kanske en bunt brev.

Annat kan kompletteras på telefon, via mejl. Jag arbetade med ett reportage om svindlaren Johan af Donner och begrep, när jag skulle börja skriva, att en lunch dukade bordet för mig: den scenen sa så mycket om honom. Jag ringde den som berättat om lunchen, frågade: När var det här, mer exakt? Var åt ni? Vad åt ni? Vad drack ni? Vem betalade? Hur var han klädd? Vad var det för väder? Nyss skickade jag ett mejl till en ung kvinna jag redan träffat och ska skriva om, med en enda fråga: Har du någonsin sett en tidningsautomat?

20. *Första meningen har sin egen dynamik.* Andra skriver långa dispositioner, jag brottas med första meningen. När jag har den klar tar skrivandet över: nästa mening, nästa, och nästa. I första meningen ligger hela hemligheten, allt det där som kommer att

karakterisera texten, sättet att berätta: takt och ton, stil. Det låter flummigt men så är det, för mig. Ibland är jag fel ute, måste kasta det jag skrivit, börja på ny kula.

En bra första mening tar tag i läsaren och för henne in i berättelsen. Hanna Krall vet hur man gör: "Vi gav oss av i ottan."; "Gränden var smal, hade bara en trottoar och envåningshusens dörrar var murkna."; "På somrarna brukade hon stå vid en låg mur."; "Jag tillbringade en dag tillsammans med Peter Schok. Jag tyckte inte om honom."; "Tyst, nu är det jag som talar."

21. *Kortheten är det behagligaste skrivsättet.* Carl von Linné, Sveriges förste reporter, skrev det. August Strindberg hade bara ett råd till unga författare: Stryk! Stryk! Stryk! Jag brukar mana studenter att när de är klara med en text läsa varje mening högt och ställa sig tre frågor: 1. Är den korrekt språkligt? 2. Går den att korta, förenkla? 3. Behövs den? Pladder mår ingen bra av, allra minst läsaren som inte har all tid i världen. Problem i en text löser man ibland enklast genom att stryka meningen. Kondensation höjer dess värde. "Man ska säga så lite som möjligt", som före detta sol-och-våraren Pertti Lindgren uttryckte det.

Innan man släpper iväg texten, läs sista meningen högt. Behövs den? Behövs sista stycket?

Dessutom: gå igenom alla meningar som börjar med "Men". Vad händer om du stryker detta "Men"? Och det? Och det?

22. *Förklara inte, berätta.* Läsaren är minst lika intelligent som du. Alltså, våga lämna över berättelsen till denne. Hon begriper. Förklaringar suger musten ur historien, tröttar ut läsaren, väcker irritation i stället för engagemang.

Jag har upptäckt att även erfarna skribenter har en ovana att börja ett nytt stycke med en mening som på något sätt flaggar för fortsättningen. Stryk den där meningen och texten får ny glans, skiner rent av.

23. *Kasta om ordningen.* Det är inget fel med kronologi – någonstans måste en historia starta, gå vidare, till sist sätta sig ner – men ibland tvingas skribenten göra våld på verkligheten, utan att ljuga. John McPhee, amerikansk reporter, mötte en grizzlybjörn första dagen under en niodagarsvandring i Alaska. Om han hade kastat in den först i reportaget skulle han få svårt med fortsättningen. Därför börjar han det med dag fem, fortsätter ytterligare fyra dagar, går tillbaka till resans början – grizzlybjörnen – och slutar reportaget, sluter cirkeln, med att berätta om en mindre

björn de mötte vid resans mitt. "Läsaren ska inte märka strukturen", skriver John McPhee i sin bok om skrivande, *Draft No. 4*.

24. *Skilj på de och dem*. Varför då? Därför att språket är vårt verktyg och ett slött verktyg är odugligt för det vi ska göra. Precis som den skicklige konstnären behärskar grunderna måste skribenten vara säker på att orden är de rätta, står i ens makt, skickar rätt signaler till läsaren. Med en grund att stå på kan vilka språkliga experiment som helst ta sin början. *Svenska skrivregler* från Språkrådet är en utmärkt guide.

25. *Det viktigaste är att få namnen rätt*. Så sa Jimmy Breslin, en reporter som trampade New Yorks gator i fem decennier. Inget sårar en människa så som att få sitt namn felstavat. Och om Moa Martinson stavas med två s, Gustav Vasa blir Gustaf Vasa, Matti Ollikainen Matti Olikainen – vilka andra fakta har inte kontrollerats?

26. *Sky klichén*. Det går mode i metaforer, uppstår trender bland liknelser. Ord förlorar sitt ursprungliga värde. Det som först kändes fräscht har förvandlats till plattityd. Därför undvik: Blytung. En tickande bomb. Hjärte (om annat än Jeanne d'Arc). Ikon. Klassisk (om annat än Haydns stråkkvartetter och Tjechovs noveller). Genialisk. Historisk. Magisk. Sömlös. Klockren. Tokhyllad. Tuff. Utmaning. Därför slår ingenting ner som en bomb, ska man inte ända in i kaklet, lyfter man inte längre frågan, går aldrig under radarn, gör ett omtag, plockar russinen ur kakan, ritar om kartan eller slänger någon under bussen. Varken drömmar eller filter är längre våta. Sverige är inte avlångt, Småland aldrig mörkt, norrlänningar tystlåtna, skåningar sävliga. Saker landar inte, skaver aldrig, sticker inte upp sitt fula tryne. Ingen surfar längre på framgångsvågen, inget sänder chockvågor och över huvud taget anstränger man sig för att skriva friskt som ett källvatten.

27. *Om du vill vara originell, försök inte vara originell*. Lydia Davis skriver det. Hon är en synnerligen originell författare med korta noveller som specialitet. En av dem börjar: "Vi har bara fyra tråkiga vänner." Tre meningar återstår. I stället för att försöka vara originell, skriver hon, arbeta med hela ditt jag, utveckla ditt intellekt, ditt språk, öka din förståelse för andra människor och sedan, när du ska skriva, skriv vad du tänker och känner.

28. *Skriv om*. När jag är klar med en text, lång eller kort, skriver jag ut den på papper och tar bort den ur datorn. Nästa morgon tar jag fram papperen och börjar om: "Det

finns flera skillnader ...". Vad som händer är inte bara att jag fått lite distans till det jag skrivit och därför upptäcker tidigare blinda fläckar, texten blir också kortare: när den börjar bli trist att skriva är den säkert lika trist att läsa.

29. *Försök att skapa ytterligare distans till det du skrivit.* Det där är svårt. Man blir så lätt hemmablind, ser inte sina fel. Tid hjälper. En natt, gärna en dag, ett par dagar innan man läser texten igen. Då kanske man kan läsa den som om någon annan skrivit den. När det inte finns tid? Författaren Claes Hylinger har berättat att han försöker lura sig själv genom att lägga manuset i skrivbordslådan, gå ut ur rummet, stänga dörren, sedan gå in igen, dra ut skrivbordslådan och säga högt: "Oj! Vad är det där? Det ser spännande ut." Gay Talese, amerikansk reporter som skrivit världen bästa reportage om Frank Sinatra, når fast texten på en vägg i arbetsrummet, går till den motsatta väggen, ställer sig med ryggen mot väggen och tar upp en kikare med vars hjälp han långsamt läser texten där borta. Det är knäppt, säger han. Jag vet. Men det fungerar för mig.

Låt gärna någon läsa texten innan den ska lämnas, någon du litar på och som vågar säga sin hjärtas mening. Hon är din första läsare.

30. *Sluta i tid.*

Anders Sundelin

Ur Uppdrag Samverkan. Om konsten att samarbeta när det gäller (CSMS 2023)

Fotnot. Min intervju med Svetlana Aleksijevitj, som återges i boken, publicerades första gången i *Reportage. Att få fakta att dansa* (2008).